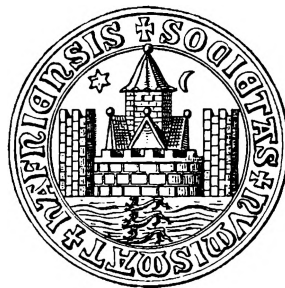

H. H. SCHOU
BESKRIVELSE AF
DANSKE OG NORSKE
MØNTER

1448–1814
OG DANSKE MØNTER
1815–1923

TEKST

UDGIVET AF
NUMISMATISK FORENING
KJØBENHAVN 1926

Alerede paa et Møde i Numismatisk Forening i Januar 1906 fremlagde Direktør H. H. SCHOU sine Planer om Udarbejdelsen af et nyt Møntværk til Afløsning af den nu forældede »Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kongelige Samling« fra 1791. Men først i 1918 rejstes Spørgsmaalet om den nye Beskrivelses Trykning paa Initiativ af nu afdøde Kontorchef O. F. JANSEN og Foreningens daværende Formand Dr. polit. J. WILCKE. Paa en Række Bestyrelsesmøder fastsloges Planen for Værket, navnlig vedtoges, at Beskrivelsen maatte være kronologisk, ikke ordnet efter Typer, og uden nogen mønthistorisk Behandling. Paa Foreningens derom til Ministeriet indsendte Andragende opnaaedes i April 1919 til Udgivelse af den nye Møntbeskrivelse en femaarig Bevilling, som efter indkomne Overslag maatte anses for tilstrækkelig. Imidlertid steg Trykningsomkostningerne saaledes, at det vilde have været Foreningen umuligt at faa Værket fuldendt, hvis den ikke fra Carlsbergfondet havde faaet et yderligere Tilskud.

Paa Foreningens Vegne bringer Bestyrelsen saavel *Undervisningsministeriet* som *Rigsdagen* og *Carlsbergfondet* en ærbødig Tak. En ikke mindre varmtfølt Tak retter Bestyrelsen til Tjenestemændene ved *den kgl. Mønt- og Medaillesamling*, til *Langkjærs Bogtrykkeri*, til Kommune lærer GÜTHLER, der har bistaaet ved Korrekturlæsning, og til *Forfatteren*, der vederlagsfrit har stillet sit Arbejde, Resultatet af mange Aars Flid, til Foreningens Disposition.

Kjøbenhavn i Marts 1926.

BESTYRELSEN FOR
NUMISMATISK FORENING

Som Resultat af mere end halvhundrede Aars Forberedelser og Arbejde udkom i 1791 »Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den kongelige Samling«, og dette monumentale Værk blev i 100 Aar — Auktionskataloger fraregnet — den eneste Kilde, der kunde henvises til ved Ordning og Bestemmelse af danske og norske Mønter fra Tiden efter 1448, indtil i 1888 C. T. JØRGENSEN »Beskrivelse over danske Mønter 1448—1888« fremkom.

Med al Beundring for »Beskrivelsen« af 1791, ikke alene som et Pragtværk, det altid er en Glæde at arbejde med, men ogsaa for dens rige Indhold maatte man efterhaanden føle det som en Mangel, at Værket kun omfattede, hvad der omkring 1790 fandtes i den kongelige Samling, thi for de siden da ved Fund og paa anden Maade fremkomne saare talrige Mønter, som »Beskrivelsen« ikke kender, savnedes mere og mere en fælles Kilde, som der kunde henvises til.

Jørgensens Arbejde har som Oversigts-Haandbog gjort fortrinlig Nytte, men det laa uden for dets Plan at medtage *alle* Forskelligheder, og Grænsen mellem, hvad der er medtaget, og hvad der er forbigaaet, er ret vilkaarlig, saa at en Henvisning til et af Jørgensens Numre, der ofte omfatter flere indbyrdes forskellige Mønter, ikke altid tilstrækkeligt betegner en Mønt.

Af Møntværker, der behandler særlige Afsnit, og indenfor disse er udmærkede Hjælpe-midler, skal nævnes C. I. SCHIVES »Norges Mynter i Middelalderen«, Christiania 1865, P. HAUBERGS »Danmarks Myntvæsen i Tidsrummet 1377—1481« (Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1886, S. 135—80) og samme Forfatters »Gullands Myntvæsen« (samme-steds 1891, S. 1—72). Endvidere VILH. BERGSØES »Trankebar-Mønter«, Kjøbenhavn 1895 og CHR. LANGES »Sammlung schleswig-holsteinischer Münzen und Medaillen«, Berlin 1908—1912.

Efterhaanden som min Samling af danske og norske Mønter fra 1448 til Nutiden voxede, følte jeg stadig mere Savnet af et Værk; hvorefter jeg kunde bestemme de Mønter, jeg havde, og danne mig et Overblik over, hvad jeg manglede, og allerede i 1880'erne blev det et Maal for mine Ønsker at udarbejde en alle kendte Mønter af nævnte Art omfattende Afløser af »Beskrivelsen« af 1791. Først for en Snes Aar siden var jeg — efter nogle ikke tilfredsstillende Tilløb — istand til at tage Opgaven op til Løsning.

Jeg var bleven klar over, at den foreliggende Literatur kun kunde benyttes som Vejledning, og at den eneste farbare Vej var gennem Selvsyn at gøre mig bekendt med det størst mulige Antal Mønter; endvidere at det var nødvendigt under Arbejdet med Beskrivelsen af disse stadig at kunne kontrollere Arbejdet ved Hjælp af paalidelige Gengivelser af Mønterne. Jeg anlagde da en Samling af Staniol-Aftryk, udfyldte med Vox, og ordnede disse i et Kartotek. Den elskværdigste Forstaaelse og Imødekommen fandt jeg saavel hos Lederne af offentlige Samlinger i Ind- og Udland som hos mange private Samlere, og det lykkedes mig at tilvejebringe Aftryk i saadan Udstrækning, at jeg turde mene at have

tilstrækkeligt Materiale til, at en til Formaalet svarende »Beskrivelse« kunde udarbejdes paa Grundlag deraf.

Kun i enkelte Tilfælde, hvor Mønterne ikke mere eksisterede eller ikke var mig tilgængelige, har jeg, med Angivelse af Kilden, medtaget Mønter, som jeg ikke har Aftryk af.

Saaledes blev nærværende Beskrivelse til, udarbejdet i den — man kunde kalde den lexikalske — Form, som har sit Forbillede i »Beskrivelsen« af 1791, derefter er bleven benyttet i de fleste Kataloger, og som jeg finder bedst egnet til let Bestemmelse af en given Mønt.

Min Beskrivelse vakte Interesse hos Numismatisk Forenings Bestyrelse, saa at denne, som omtalt foran, søgte og fik Pengemidler, der muliggjorde baade Beskrivelsens Trykning og dens Forsyning med Afbildninger, som skønnedes særlig nødvendige for videnskabelig Benyttelse af Bogen, og tillige maatte anses for egnede til i videre Kredse at udbrede Kendskab til de originale Kilder, som Mønterne uimodsigeligt er baade i historisk, nationaløkonomisk og kunstnerisk Henseende.

Det var oprindelig Tanken kun at medtage Mønter indtil 1874, da Møntkonventionen med Sverige og Norge traadte i Kraft, men senere bestemtes det at tage ogsaa de efter denne indtil 1923 slagne danske Mønter med. Norges Mønter efter 1814 er ikke medtagne.

Almindelige
Bemærkninger.

Beskrivelsen fremtræder ifølge Planen uden mønthistoriske eller andre videnskabelige Oplysninger, dog er der givet korte Forklaringer af de Bogstaver og Mærker m. m., hvoraf kan udledes, hvor Mønterne er slagne — et Spørgsmaal som dog i mange Tilfælde maa lades ubesvaret.

Med Hensyn til, hvad der var dansk-norsk Statsomraade, slutter denne Beskrivelse sig nær til den af 1791. Det samme gælder ogsaa i Hovedsagen, hvad der er regnet som »Mønt«, og her har det især været afgørende, om et Stykke har Karakter af Mønt, uanset om det har været bestemt til at tjene Handelsomsætningen eller ej. Dette kan ofte med Sikkerhed siges ikke at have været Tilfældet, saaledes — eksempelvis — naar en Dobbeltkrone eller endog et stort Guldstykke har Værdibetegnelse IIII MARCK; Karakteren af Mønt kan dog ikke frakendes saadanne Stykker. Det samme gælder Guld- eller Sølvstykker af uregelmæssig Vægt, til hvilke Møntstempler eller møntlignende Stempler er benyttede.

For at kunne beskrive en Mønt nøjagtigt, er det nødvendigt, at Mønten er godt bevaret. Omvendt gælder det, at kun godt bevarede Mønter kan bestemmes nøjagtigt efter Beskrivelsen. I mange Tilfælde har det været muligt ved at sammenholde flere mindre velbevarede, men med samme Stempel slagne Mønter at fastslaa, hvorledes Indskrifterne med Skilletegn i deres Helhed skal læses, og at indføre dette i Beskrivelsen; men har man til Bestemmelse en daarligt bevaret Mønt, vil det ofte være umuligt med Sikkerhed at fastslaa, til hvilket Nummer i Beskrivelsen den svarer.

Langtfra altid har det — navnlig for ældre Mønters Vedkommende — været muligt at faa sikker Rede paa alle Enkeltheder. I saadanne Tilfælde maa man nøjes med i Beskrivelsen at give, hvad Mønten selv giver.

En mindre vel bevaret Mønt vil altid kunne bestemmes saaledes, at man angiver Numret paa den, der kommer den nærmest, med Tilføjelse af, hvori Usikkerheden bestaar. Det tilsvarende gælder, naar man har en Mønt for sig, som ikke kan findes i Beskrivelsen. Nye Typer vil formentlig sjældent forekomme, men det er utvivlsomt, at der vil frem-

De dansk-østindiske Mønter er af praktiske Grunde beskrevne i et særligt Afsnit, der slutter sig ret nær til Bergsøes ovenfor anførte Værk. Siden dette fremkom i 1895 er vort Kendskab til Mønterne fra Trankebar, særlig for 17. Aarhundredes Vedkommende, blevet stærkt udvidet, dels med nye Typer, dels med Exemplarer, der gør det muligt bedre at forstaa og beskrive flere allerede af Bergsøe kendte Mønter, — og det tør ikke betragtes som givet, at vi nu er kommen helt til Bunds i de dansk-østindiske Udmøntninger. I Bergsøes Værk findes endel Mønter, der nu ikke lader sig paavise, og der er beskrevet endel Smaaforskelligheder af saadan Art, at de enten slet ikke eller kun ved at sammenholde Mønterne selv lader sig eftervise, og altsaa maa anses for Stempelvarianter; alle saadanne Mønter er her udeladte.

Alle Typer af Mønter er afbildede i naturlig Størrelse, ligeledes saadanne Afvigelser indenfor Typerne, som vanskelig paa anden Maade kan tydeliggøres. De afbildede Mønter er betegnede med Stjerner ved Løbenumrene — f. Ex. 3*.

Tværmaalet er kun angivet, naar det afviger fra de afbildede Mønters, eller naar det skønnes, at Oversigten derved lettes. Naar Vægten er opgivet omtrentlig, er det enten fordi der findes Exemplarer af noget forskellig Vægt, eller fordi ældre Vægtangivelser for nu forsvundne Mønter er omregnede i Gram.

Mønternes Rand er glat eller uden særlig Bearbejdelse, naar ikke andet er anført ved Gengivelse af Randskrifter eller særlige Tegn, der viser, hvorledes Randen er behandlet, saaledes:

Skjoldformen er ofte belyst ved smaa Figurer: .

»Stort Kors« betegner, at Korsets Arme gaar til Møntens Rand.

Retningen af Omskrifter og andre Indskrifter er angivet ved bøjede Pile: .

Ved den først beskrevne Mønt af en Gruppe er alle Indskrifter gengivne fuldstændigt. Ved de følgende er derimod — for at lette Oversigten og værne mod Fejltagelse ved Brugen af Bogen — kun saa meget trykt, at man let kan erkende Forskellen fra den foregaaende. Fortsættes Gruppen udover Siden, er Indskriften paa den første Mønt paa næste Side gengivet fuldstændigt, men med Parenteser om de Partier, som Mønten har fælles med den sidste paa forrige Side. Forskellen er altsaa at søge udenfor Parenteserne.

Hvad der ellers i Kolonnerne staar i Parentes, gælder kun for den Mønt, hvorved Parentesen staar, ikke den eller de følgende.

Ulæselige Steder er betegnede ved Punkter i Linjen, f. Ex. CH.....AN, medens usikre Bogstaver eller Tegn er gengivne saaledes, som de sandsynligst maa læses, og Usikkerheden er antydnet ved Prikker under Linjen. Staar der f. Ex. ·D:G· er det muligt, at der mellem D og G kun er ét Punkt, eller maaske slet ingen. Underprikningen gælder kun den Mønt, ved hvilken den findes; den følgende læses uden Hensyn til Underprikningen, i Exemplet altsaa ·D:G·

Formen af Bogstaverne paa Mønterne er søgt gengivet saa nær som muligt, dog uden i saa Henseende at gaa til de yderste Konsekvenser, da dette ikke alene vilde kræve endnu flere særlige Typer, men ogsaa Anvendelsen af betydelig større Skrift, hvorved Bogens Størrelse atter vilde paavirkes. En Selvfølge er det dog, at alle væsentlige Bogstav-Forskelligheder er gengivne, saaledes f. Ex. Λ Α Λ Δ Λ Π Λ Τ Α Λ Π Α Α.

Overgangen fra den ældre (»gotiske«) til den almindelige »latinske« Skrift har beredt betydelige Vanskeligheder, som ikke alle har fundet tilfredsstillende Løsning. Dette gælder især de Bogstaver, hvis ældre og nyere Form ligger hinanden saa nær, at de ikke let i Manuskriptet kan adskilles, saaledes M, N, O, V, T fra M, N, O, V, T. Disse og maaske flere ældre Former er anvendte til omkring 1600, medens de i det væsentlige er forsvundne omkring 1570, og i mange Tilfælde allerede tidligere er erstattede af de nyere Former.

En streng Anvendelse af helt korrekte Bogstavformer vilde medføre en ikke uvæsentlig Forlængelse af Møntrækkerne, og man maa derfor hellere anse de smaa Afvigelser i Bogstavformen for Stempelvarianter.

Rettelser og
Tilføjelser.

Under Bogens Trykning er der fremkommet Erfaringer og Resultater, som man har ment det rigtigt efterhaanden at drage sig til Nytte, og lidt Uensartethed i Behandlingen vil derfor kunne spores i Bogens forskellige Afsnit. For ikke strax at faa med de vanskeligste — ældste — Mønter at gøre, begyndte man Trykningen med Frederik IV og fortsatte til Nutiden for derefter at gaa tilbage til 1448 og atter slutte ved 1700-Tallet. Det forholdsvis lange Tidsrum af henved 4 Aar, som Trykningen har krævet, har medført, at endel Fejl er bleven bemærkede. Medens nogle Fejl har kunnet afhjælpes ved Eftertrykning, enkelte af mere indgribende Art ved Fodnoter og atter enkelte ved Overstregning, vil de mindre væsentlige Fejl tilligemed nogle Tilføjelser af ikke tidligere kendte Mønter være at finde under »Rettelser og Tilføjelser«, og for at henlede Opmærksomheden paa disse er der ved de paagældende Løbenumre indtrykt smaa Kryds (f. Ex. 22* eller hvis Mønten er afbildet 22*).

H. H. SCHOU.